

Diana Vukičević-Samaržija

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Portret kao fenomen: Milovan Stanić, dubrovački slikar

Prethodno priopćenje – *Preliminary communication*

Predano 1. 10. 2012. – Prihvaćeno 15. 10. 2012.

UDK: 75 Stanić, M.

75.041.5(497.5 Dubrovnik)

Sažetak

Riječ je o djelu Milovana Stanića, poglavito portretu i njegovu značenju šezdesetih godina prošlog stoljeća za kulturni život

Dubrovnika. Spominju se i neke njegove prve slike i crteži koji su nepoznati široj javnosti.

Ključne riječi: *Milovan Stanić, portret, slikarstvo, Dubrovnik*

Zapis Tonka Maroevića u katalogu izložbe *Milovan Stanić – Portreti Igara*, prvi njegov studijski tekst o slikaru, oživio je u meni sjećanje na Dubrovnik šezdesetih godina i na slikara, nekoć ikone Grada, Milovana Stanića. Tonko je, rekla bih, svojim dugogodišnjim radom stvorio enciklopediju modernog i suvremenog hrvatskog slikarstva pa je znakovito da je pokazao i interes za slikara kojem »službena« likovna kritika nije posvećivala pozornost.

Djelo Milovana Stanića podsjeća nas na izgubljeni svijet. Svijet koji pokušavamo duboko sakriti i sačuvati da ne izgubimo našu povijesnost. Govori o sudbini Grada, grada koji više nema lica, i sudbini žanra. Bilježi trenutak života grada u punini življenja. Grad je oduvijek bio zrcalo povijesti i vremena, a Milovanovo slikarstvo bilježi duh Dubrovnika koji pamtimo, Dubrovnik šezdesetih godina: *umbilicus* kulturnih događanja Zemlje, kozmopolitskog ozračja, isprepleten nitima lica iz svakodnevnog života i istaknutog sloja umjetnika koji su unosili vlastitu osobnost u osobnost grada koji danas postaje kulisa u svijesti mnogobrojnih posjetitelja. Danas rojevi turista s kruzera užurbano prolaze i usputno se dive *kulisi*, brzo odlaze, možda kupe suvenir bez izražene posebnosti, koji ih u mnoštvu doživljaja podsjeća na broj putovanja. Oni postaju dio sudbine grada koji gubi lice i postaje samo zanimljiva točka u obilju informacija i ponuđenog užitka.

Portreti Milovana Stanića iz šezdesetih i sedamdesetih godina nagovješćuju i sudbinu tog žanra. Portretno sli-

karstvo, od shematskog do realističnog idealiziranog, i individualnih karakteristika, nastaje u doba kad čovjek osvješčuje svoje bivstvovanje u pojavnom i imaginarnom svijetu, i u modernom slikarstvu zauzima važno mjesto, označavajući psihološke karakteristike prodiranjem u bit egzistencije, da bi se danas izgubilo u svijetu binarnog sustava. Upravo se slikarstvo Milovana Stanića nalazi pri kraju puta povijesti portretnog slikarstva.

Njegova inspiracija su ljudi koje susreće i s kojima živi, i njihov ambijent. Već prva, javnosti nepoznata djela, rani portreti: *Vanja*, 1955., prvi portret u tehnici ulja na platnu (100/80); *Tin Ujević – susret po sjećanju*, 1951.–1955. (crtež ugljenom na papiru 60/50) i *Motiv – Cvjetnjaci* (tempera na kartonu 38/37), 1951., uvode nas u stvaralaštvo slikara koji započinje djelovanje polovicom prošlog stoljeća školovanjem na zagrebačkoj likovnoj akademiji, koju ubrzo napušta i vraća se u Dubrovnik, gdje je i dobio prve slikarske impulse od Koste Strajnića. Njegova osebnost i personalnost ocrtava lik možda zadnjeg slikara bohe- ma, silnog slikarskog talenta i vokacije koja ga je vodila u stvaralaštvu. Njegova osebnost i mašta govore su o zanimljivosti slikareve osobnosti bez konvencionalnosti, osobnosti koja je ponekad bila razorna. Pripada dobu kad je umjetnik još hodao po oblacima, a njegovo djelo je zemaljsko. Stanićevo djelo, od lirične napetosti do ekspresivnog izraza tih pedesetih godina, kad pobjeđuje ne- figurativno, ostaje figurativno. Slikao je snažnim potezima debelih namaza, koje je nanosio ponekad *špatulom*, mrlja-

Vanja, portret, ulje na platnu, 1955., privatno vlasništvo
Vanja, portrait, oil on canvas, 1955, private property

ma, koje je nanosio prstom i kistom. Vješt crtač, stvarao je brzo, pa je njegov opus golem.

Gotovo artistički privlačni portreti otvorili su put slikaru u našu intimnost. Govorio je da je za njega život kazališna predstava u kojoj su ljudi bili glumci i igrali odabrane uloge, a on je promatrao i slikao njihove uloge i sudbine. Nije poput bidermajerskih slikara putnika koji su slikali naručene portrete fotografske sličnosti, nego pronicljivim pogledom prodire u karakter osobe koju portretira. Lik postaje živ, blizak, često dopadljiv. Njegovi prvi portreti ocrtavaju izraz slikara, od ekspresivnog izričaja koji ponekad razara plohu brzim sigurnim potezima, do niza linija koje nas uvode u narav i mračne misli slikara i modela. Za-

čuđujuće je da paralelno nalazimo crteže lirskog karaktera gdje linije opisuju i stvaraju dopadljiv dojam (*Violinistica*).

Šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća Milovanov dubrovački atelje *u kali iza katedrale* u vrevi ljeta izolirani je otok. Postaje mjesto susreta, gotovo bih rekla »društveni salon«, u kojem se sastaju pjesnici, umjetnici, glumci Dubrovačkih ljetnih igara i tad nastaju portreti uglednih suvremenika – glumaca Milke Podrug Kokotović, Steve Žigona, Božidara Violića, pjesnika Danijela Dragojevića, Jure Kaštelana, Koste Strajnića, kojeg naziva Velikim učiteljem. Život u ateljeu podsjeća nas na scene iz Godardovih filmova novog vala. Vrijeme se odvijalo sporo. Vodili su se razgovori o događanjima na Igrama,

Tin Ujević – susret po sjećanju, ugljen na papiru, 1951./1953., privatno vlasništvo
 Tin Ujević – meeting based on the memory, charcoal on paper, 1951/1953, private property

poniralo se u diskusije o smislu i neke apsurdne ekstravagancije.

Slikar je promatrao i obično slikao portret nekog od prisutnih. Porteti su nastajali brzo, ponekad u nekoliko poteza. Njegova virtuozna linija i namaz ocrtavaju karakter i raspoloženje, sudbinsku nit života. Grad je ušao u atelje, u ozračje, i bio prisutan u slici, na što nas podsjeća fotografija iz ateljea koja prikazuje ljude koji sjede ispod slike *Dubrovnik*.

Život u kali iza katedrale postaje virtualni svijet stvarnosti i slika likova Igara, i tako je nastala galerija dubrovačkih događanja koja oslikavaju dva portreta: *Violinistica* (olov-

ka na papiru, 40/44) i *Balerina D. Sifnios* (papir/olovka, 50/37). U mir otoka ponekad su navraćali i stranci – turisti i umjetnici (primjerice Herbert von Karajan) i kupovali portrete njima nepoznatih ljudi. Oni im postaju sjećanje na Grad i, tada, simbol Dubrovnika, Milovana Stanića – dubrovačkog slikara. Danas u vrevi industrije turizma i fotografskih aparata s nostalgijom se sjećamo proteklih vremena kada su slikar i njegovo djelo bili utkani u život Grada.

Iako tema portreta ostaje snažno prisutna, izložbom u Milanu 1977. slikar pokazuje neko drugačije doživljavanje ambijenta grada u kojem se odvija život. To je pokušaj novog izričaja, razmišljanja o životu, i sada se pojav-

Violinistica, ugljen na papiru, 1964., privatno vlasništvo
Violinist, charcoal on paper, 1964, private property

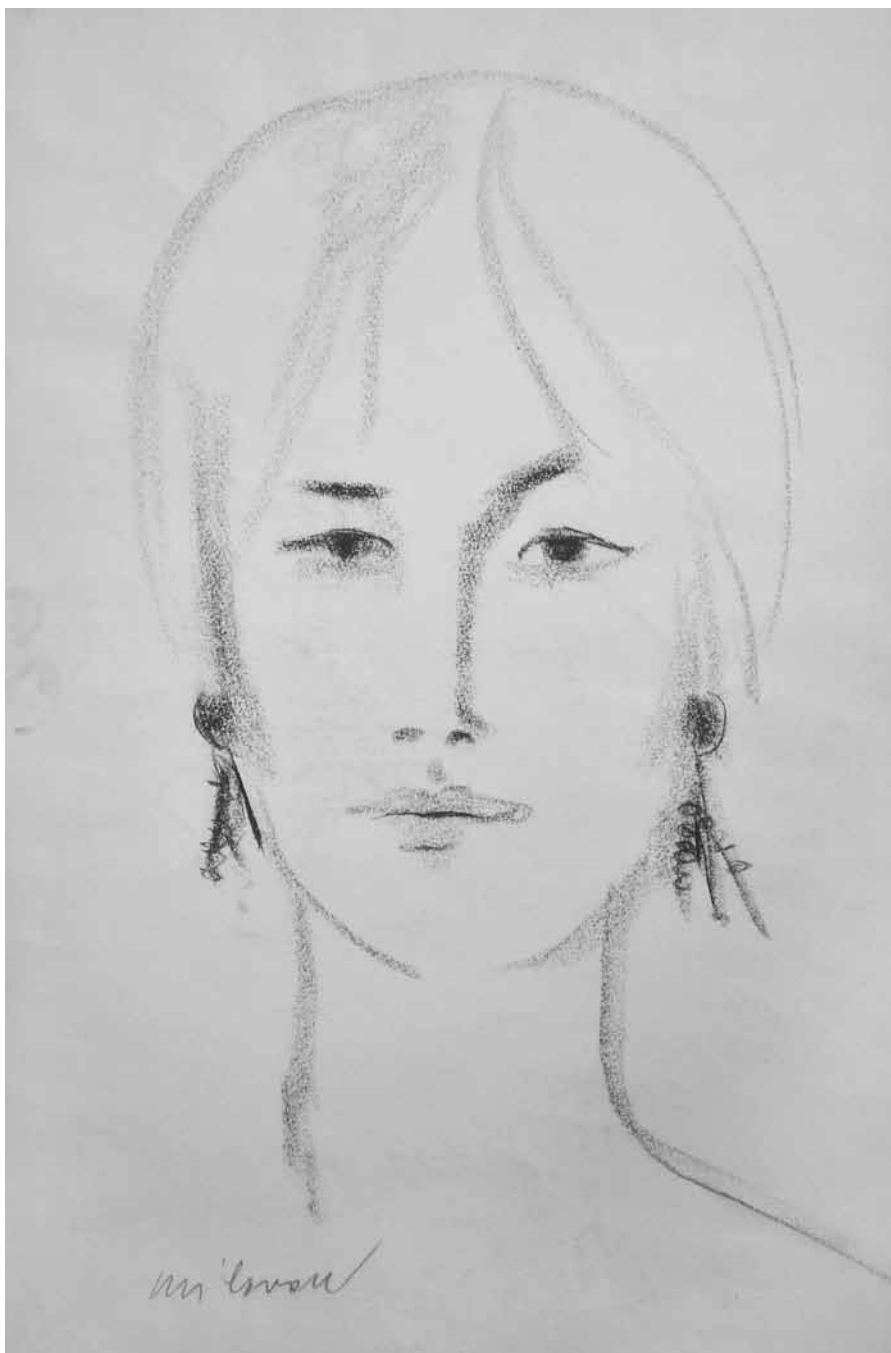
ljuju snovi s pticama, zemljoradnik s glavom od kupusa koji drži vlastitu glavu u ruci, pa predmeti – dječja kolica. Poetika Milovana Stanića privlačila je pjesnike Danijela Dragojevića,¹ kasnije Tonka Maroevića² i Juru Kaštelana, koji o njemu često piše. Jure Kaštelan, odrastao u istom miljeu Omiša kao i slikar, poznaje njegove prve slikarske pokušaje, za koje kaže: »Sjećam se prvih crteža i prvih slika Milovana Stanića. Učinio ih je odjednom i slikarstvo je postalo njegova sudbina.«³ Njihovo druženje i putovanje Cetinom, noćni izleti barkom do Zakučca označili su mladost i dugo prijateljstvo pjesnika i slikara. Kaštelan razumije njegove misli i stvaralaštvo. Pa tako, jednom zgodom, Kaštelan u sumraku vidi čovjeka bez glave, koji nosi kišobran umjesto glave, pa je to možda inspiracija za spomenutu, kasnije nastalu Stanićevu sliku *Portret mog prijatelja zemljoradnika*.

Ambijent-grad, slike Omiša, Dubrovnika postaju kulisa kazališne predstave života. Ambijent u početku slika otvorenim bojama, da bi se poslije sve više priklanjao anakronom tonskom slikarstvu zemljanih boja. Taj pristup vizualnosti nalazimo i u portretnom slikarstvu. Lica izviru iz tame akcentuirana nekim svjetlijim potezima i unose

mediteranski kontemplativni ugođaj promatranja osunčanog svijeta kroz škure, ljubomorno čuvajući svoju intimu u koju ulazi slikar – promatrač.

Portret se lagano mijenja; više ne pokazuje doživljaj čovjeka, već mu slikar dodjeljuje drugu ulogu. Ideja je nastala već šezdesetih godina, kad oči, crne mrlje na licu (portret *Božunka* nastao u Omišu – vlasnik nepoznat), označavaju simbol smrti ili čitanje dramatične povijesti, da bi na zagrebačkoj izložbi u Umjetničkom paviljonu izložio kompoziciju *Dvanaestorice apostola*, gdje portret oca Mate – stolara, i omiških radnika, postavlja u ikonografski prikaz.

Dubrovnik napušta 1975., otkad živi i radi u Milanu, gdje ga je dovela fascinacija portretima. Upravo ta kozmopolit-ska tema – prikaz ljudskih lica – preko Milana odvela ga je i do megalopolisa New Yorka, gdje također slika portrete koji ga čine prepoznatljivim u sredini *prepunoj kuća koje kao da su popadale s neba*. Sudario se s dva grada – Gradom, sažetkom povijesti, o kojem sve znamo, i megalopolisom, koji je nesavladiv, ali Milovan Stanić mu je pronašao lice slikajući *aktere spontanih okupljanja*. Ti njegovi portreti fascinirali su i New York osamdesetih godina i bili podsjetnik na život i događanja, pa slikar postaje primjet-

Balerina D. Sifnios, ugljen na papiru, 1963., privatno vlasništvo
Ballet dancer D. Sifnios, charcoal on paper, 1963, private property

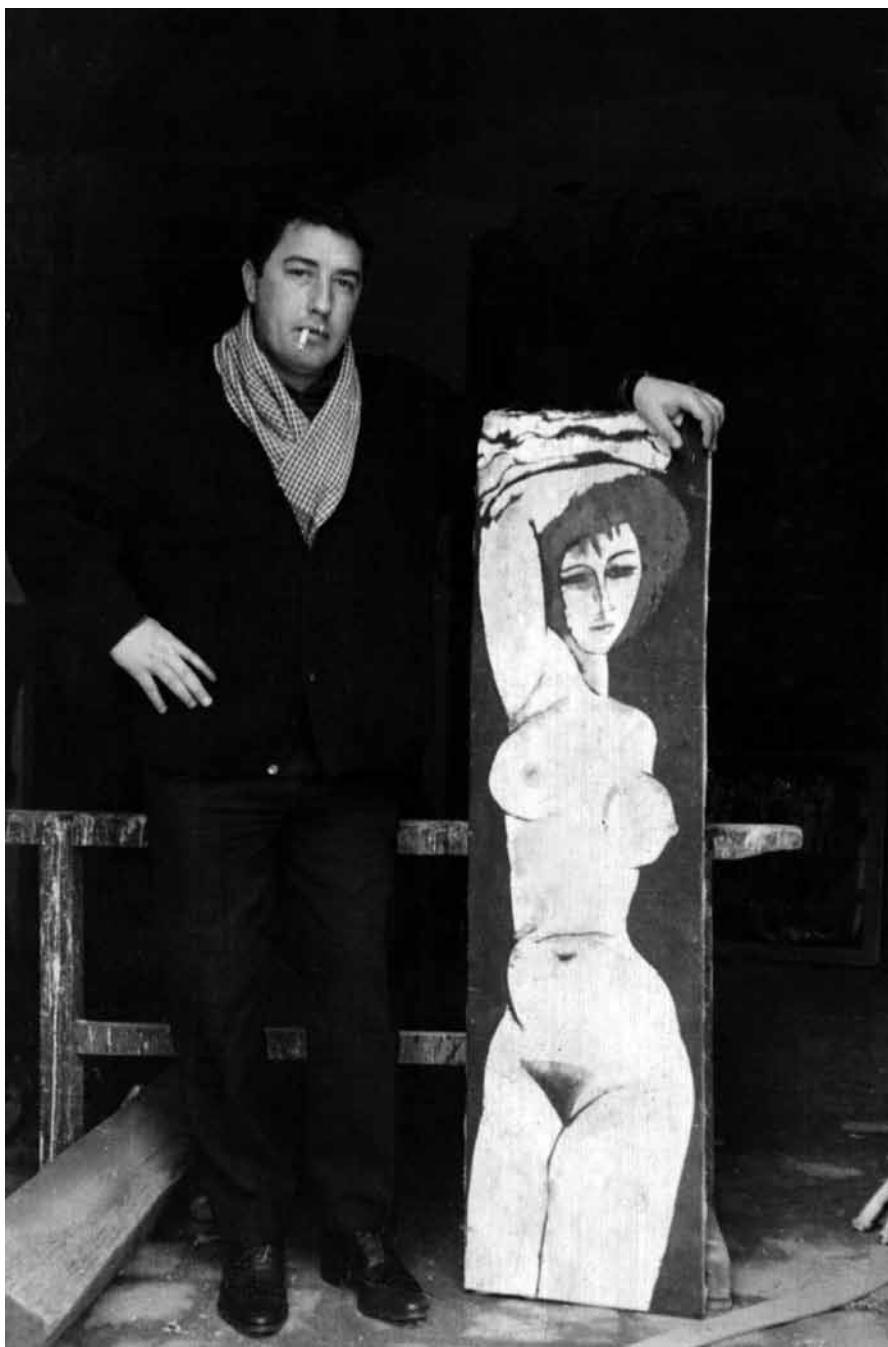
ljiv i dobiva velike narudžbe u Santa Barbari, gdje započinje slikati veliki mural. Sad ambijent postaje primaran, i na tom novom zadatku slikar sagorijeva. Pokopan je u Omišu 1989. godine na Vrisovcima.

Milovan Stanić ostavio nam je veliki broj portreta uglednika, dalmatinskih radnika pučana iz Omiša i onih iz Dubrovnika koji stvaraju sliku života Dubrovnika zlatnog doba iz druge polovice dvadesetog stoljeća. Iako je izlagao u domovini na prostoru cijele tadašnje države (Zagreb, Zadar, Mostar, Beograd), i u inozemstvu (Stockholm, Že-

neva, Milano, New York, Pariz, Hollywood), za života zbog svoje personalnosti neshvaćen od slikarskog dubrovačkog kruga, pa i od oficijelne likovne kritike, ostaje trajno prisutan u krugu pjesnika, umjetnika i glumaca. Njegova galerija likova nosi sažetak vremena u kojem su začete ideje što su promijenile svijet i uvele nas u dvadesetprvo stoljeće. Ipak, Dubrovnik intimno žali za proteklim vremenima, možda se stidi komercijalne prodaje grada vječne ljepote te se sjeća slikara svog briljantnog doba i stidljivo mu odaje priznanje.

Milovan Stanić s gitaristom
Milovan Stanić with a guitar player

Milovan Stanić u ateljeu, 1953.–1955.
Milovan Stanić in his studio

Bilješke

- 1
DANIJEL DRAGOJEVIĆ, u: *Milovan Stanić*, katalog izložbe, Dubrovnik, 1973.
- 2
TONKO MAROEVIĆ, u: *Milovan Stanić, Portreti Igara*, katalog izložbe, Dubrovnik, 3.–25. VIII. 2007. i ISTI, Milovan Stanić (1929.–1989.), u: *Donacija Milovan (1939.–1989.)*, katalog izložbe, Omiš, 2009.
- 3
JURE KAŠTELAN, *Fragmenti za Milovana*, katalog izložbe u Palazzo del turismo, Milano, 1977.

Summary**Diana Vukičević-Samaržija****Portrait as a Phenomenon: Milovan Stanić, a Painter from Dubrovnik**

The earliest paintings of Milovan Stanić that have hitherto remained unknown to the public introduce us to a phase in his painting that is reminiscent of a lost world, linking the fate of the genre to the fate of Dubrovnik, which nowadays seems to be losing its face. Stanić's portraiture records moments in the life of the city with a fullness that was characteristic of the 1960s. At that time, this great cultural centre was interspersed with faces of everyday people and prominent painters who were giving a personality to the city, which is nowadays becoming a mere stage set for many of its visitors. In the 1960s and 1970s, the painter's atelier in Dubrovnik was a meeting point for poets, painters, and actors participating in the Dubrovnik Sum-

mer Festival. This is the time when he portraited many of his distinguished contemporaries. His atelier also received many foreigners – tourists and artists (such as Herbert von Karajan) – who purchased portraits of people they had never met as a souvenir of the City and its painter. Stanić's portraits fascinated the public with the drawing skill and expression, which enabled him to move on to Milan and New York. He died in Santa Barbara in 1989, but has nevertheless remained a Dubrovnik painter, who will be remembered as a painter of the »golden age« of Dubrovnik in the mid-20th century.

Keywords: Milovan Stanić, portrait, painting, Dubrovnik